



Moxigul BOZOROVA,
Renessans ta'lim universiteti o'qituvchisi
E-mail: mohigulbozorova44@gmail.com

PhD, dotsent G.Niyazova taqrizi asosida

TYPES OF PUBLICISTIC TEXT AND THEIR PRAGMATIC CHARACTERISTICS

Annotation

This article is aimed at elucidating the topic "types of journalistic texts and their pragmatic features". Publicistic texts are written for the purpose of communicating broad and socially significant topics to the public, forming public opinion, providing information and analysis. The article analyzes in detail various forms of journalistic texts, their features and functions. Also, information is provided about the pragmatic features of such texts, that is, the methods and methods of influencing the students. The opinions expressed in the article can be reflected for researchers and industry representatives who are conducting research in the fields of journalism, communication and linguistics.

Key words: Linguistics, text, journalism, journalistic text, pragmatics, mass media, speech.

ТИПЫ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО ТЕКСТА И ИХ ПРАГМАТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Аннотация

Данная статья направлена на освещение темы «Виды публицистических текстов и их прагматические особенности». Публицистические тексты пишутся с целью донесения до общественности широких и общественно значимых тем, формирования общественного мнения, предоставления информации и анализа. В статье подробно анализируются различные формы публицистических текстов, их особенности и функции. Также дается информация о прагматических особенностях подобных текстов, то есть способах и способах воздействия на учащихся. Мнения, высказанные в статье, могут быть отражены для исследователей и представителей отрасли, которые проводят исследования в области журналистики, коммуникации и лингвистики.

Ключевые слова: Языкознание, текст, публицистика, публицистический текст, прагматика, средства массовой информации, речь.

PUBLITSISTIK MATN TURLARI VA ULARNING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Ushbu maqola "publitsistik matn turlari va ularning pragmatik xususiyatlari" mavzusini yoritishga qaratilgan. Publitsistik matnlar keng qamrovli va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan mavzularni ommaga yetkazish, jamoatchilik fikrini shakllantirish, ma'lumot berish va tahlil qilish maqsadida yoziladi. Maqolada publitsistik matnlarning turli xil shakllari, ularning xususiyatlari va funksiyalari batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, bunday matnlarning pragmatik xususiyatlari, ya'ni o'quvchilarga ta'sir qilish usullari va uslublari haqida ma'lumot beriladi. Maqolada keltirilgan fikr mulohazalar jurnalistika, kommunikatsiya va tilshunoslik sohalarida izlanish olib borayotgan tadqiqotchilar va soha vakllari uchun aks qotishi mumkin.

Kalit so'zlar: Tilshunoslik, matn, publitsistika, publitsistik matn, pragmatika, OAV, nutq.

Kirish. Matn konsepti so'nggi yillarda zamonaviy tilshunoslarning diqqat- e'tiboridagi chuqur o'rganilayotgan aktual mavzulardan biri bo'lib kelmoqda. Matn tilshunoslikda biror bir shaxs tomonidan yaratilgan, ma'nolar majmuasini ifodalovchi axborot yetkazish vositasi sifatida qaraladi. Bir qancha tilshunos olimlar matn kategoriyasi haqida turlicha qarashlarni ilgari surishadi. Yevropalik tilshunos A.J. Greimas matn bir nechta gaplardan tashkil topadi deb hisoblaydi, ammo bu gaplar bir-biri bilan bog'lanib kelishini natijasidan emasligini ta'kidlaydi [1]. Ya'ni bunda tayyor matn asosida sintaktik, semantik va boshqa tahlillar olib boriladi. Fransuz lingvisti E. Bennevistning aytishicha ushbu konsept- tilning bo'g'inli tabiati va elementlarining diskretligi kabi xususiyatlarini to'g'ri aks ettirishi mumkin, faqat matn shakllarining o'ziga xosligi aniqlashda daraja tushunchasini muhim deb ta'kidlaydi [2]. Rus tilshunoslaridan I.R.Galperin esa bu fikrga qarshi chiqib, o'zining "Matn lingvistik tadqiqotlarning obyekti" asarida "til va nutqning dioxotomiyasining ko'rinishi, ya'ni tilni statik va dinamikada, paradigmatic va sintagmatic jihatdan hisobga olgan holda, matnning til darajasi emas, balki nutq darajasi deb hisoblash mumkin deb qayd etadi. Nutq ham tizimlidir va hatto nutq ishlab chiqarishning o'z-o'zidan paydo bo'lishi ham til tizimi

tomonidan unga bog'langan kishanlardan xoli emas. Matn nutq jarayonining ongli ravishda tashkil etilgan natijasi bo'lib, unga xos tashkiliy qonunlarga bo'ysunadi" [3].

- **Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.** O'zbek tilshunosligida esa M.Irisqulov "Nutq faoliyatiga kiruvchi matnlar ma'lum sistema asosida tuzilib, o'z mazmuniga ega tugallangan mahsulot sifatida qaraladi va ularning tarkibi va tuzilishi jamiyatda uchraydiga ma'lum bir model asosida qurilgan bo'ladi" [4]. Matnlar o'zining xususiyatidan kelib chiqib, ma'lum bir guruhlariga bo'linadi. Rus tilshunosi Yu.V.Rojdetsvenskiy matnni 4 guruhga bo'ladi: o'g'zaki, yozma, bosma va ommaviy kommunikatsiya matnlaridir [5]. Biz maqolamiz obyekti – publitsistik matn sifatida yuqoridagi matn turlarini atroflicha o'rganib chiqamiz. Yuqorida aytib o'tganimizdek, matn - bu axborot yetqizishning muhim usulidir. Publitsistik matn axborotni yetqizishning eng samarali turi bo'lib, ushbu matn turida ta'sirchanlik emotsionallik va obrazlilik xususiyatlari mavjud. Lyapun (2011) publitsistik matn – ommaviy axborot vositalari orqali auditoriyaga maksimal ta'sir ko'rsatishga qaratilgan maxsus matn deb hisoblaydi [6]. Darhaqiqat, ommaviy axborot vositalari tili oson, adresatga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. E.S. Shchelkunova esa quyidagicha ta'rif beradi: jurnalistik matn

tegishli ma'lumotlarni almashish uchun muallif va ommaviy auditoriyaning o'zaro ta'siriga qaratilgan bir-biriga bog'liq bo'lgan belgilar majmuasi va bu matn orqali ijtimoiy ma'lumotlar, g'oyalar, fikrlar va matn dinamikasining aktualizatsiyasining potentsiali maksimal darajada oshiriladi [7].

- **Tadqiqot metodologiyasi.** Jurnalistik matnning boshqa matn turlaridan farqli jihati auditoriyaga tez va bevosita ta'sir o'tkazadi va uning faoliyati dolzarb ijtimoiy-siyosiy muammolar bilan bog'liqligi tufayli bu turdagi matn doimo tezkor reaksiyani talab qiladi. Publitsistik matnning muhim xususiyatlaridan yana biri shundaki, unda ilmiy va badiiy matn uslublarini ham tahlil qiladi, bu esa bir vaqtning o'zida konseptual va obrazli tafakkur qilishni talab qiladi. Rus tilshunosi Proxorov o'zining "Jurnalistikani tadqiq qilish: nazariy asoslar, metodologiya, OAV tadqiqotchisi ishining metodologiyasi, texnikasi" asarida jurnalistik matnning o'ziga xos jihati sifatida uning sinkretizmligi ya'ni bir vaqtning o'zida ilmiy, ratsional-konseptual va badiiy, hissiy-majoziy vositalarning ajralmas birligida foydalanish ekanligini qayd etadi [8].

- **Tahlil va natijalar.** Publitsistik matn muallifdan haqiqat va aniqlikni talab qiladi. Shu nuqtayi nazardan publitsistik matnning asosiy belgisi uning hujjatlik va faktlilikidir. Lekin publitsistik matnning belgisi bu bilan chegaralanmaydi, u muallifning ijod mahsuli ekanligi uchun ijodkorlik ham o'ziga xos xususiyat hisoblanadi. Publitsistik matnning janrlariga keladigan bo'lsak, tilshunoslar uni quyidagi 3 guruhga ajratadilar:

Axborot yetkazuvchi – bu janrga reportaj, suhbat, eslatma, hisobot kiradi. Bu janrning sosiy funksiyasi ma'lumotni uzatishdir: nima, qayerda, qachon, qanday sharoitlarda sodir bo'lgan axborot yetqiziladi. Quyida keltirilgan hisobot shaklidan ham ko'rish mumkinki, bu hisobot orqali axborot yetqizib berilmoqda ya'ni ushbu sport musobaqasi qachon, qayerda va kimlar ishtirokida o'tkazilishi haqida yurtimiz rahbariga hisobot berilganini xabar qilmoqda.

"Mamlakatimizda sport infratuzilmasi rivojlantirilib, xalqaro talablar darajasidagi shart-sharoitlar yaratilmoqda. Shunga asoslanib FIFA qarori bilan futzal bo'yicha bu yilgi jahon chempionati yurtimizda o'tkazilishi belgilangan. Musobaqa 14-sentabr — 6-oktabr kunlari Toshkent, Andijon va Buxoro shaharlarida tashkil etiladi. Unda dunyoning eng kuchli 24 jamoasi qatnashadi. Ishtirokchi mamlakatlardan nufuzli mehmonlar, 30 mingdan ziyod muxlislar kelishi kutilmoqda" [9].

Analitik – suhbat, sharh, maqola, yozishmalar bu janrning asosidir. Analitik janrning asosiy vazifasi jamoatchilikka ta'sir qilishdan iborat. Muallifning mulohazalari, dalillari, voqeani tahlil qilish, shaxsiy xulosalar va sodir bo'layotgan voqealarga baho berish bu turning asosini tashkil qiladi.

...Xalqaro valyuta fondining missiyalari bir necha bor o'z xulosalarida O'zbekistonda valyuta almashinuvi bilan bog'liq holatlarni "avra-astarigacha titkilab" tanqid qilishganini inkor etib bo'lmaydi. Xullas, "Kasalni yashirsang, isitmasi oshkor qiladi", deganlaridek, valyuta almashinuidagi muammolar iqtisodiy aloqalardan tashqari, huquqiy munosabatlarda ham o'z aksini topa boshladi. Tadbirkorlik subyektlari tomonidan noqonuniy bitimlar tuzish avj oldi. Bu esa nafaqat "yashirin iqtisodiyot"ning keng yoyilishiga, shuningdek, korrupsiya holatlarining tarqalishi hamda soliqlardan qochishning turli xil noqonuniy yo'llarining "kashf" etilishiga ham turtki bo'ldi. Erkinlashtirilgan pul-kredit siyosati qo'shnilarimizga qay darajada xorijiy investorlarni jalb qilish imkonini bergan bo'lsa, bizdagi valyuta almashinuviga cheklovlar shunchalik darajada chet el investorlarini iqtisodiyotimizdan uzoqlashtirishga olib keldi... [9] Ushbu tahliliy maqoladan ko'rinib turibdiki, iqtisodiy va

ijtimoiy masalalarda jamoatchilik fikri, ularga e'tibor qaratish zarurligi va masalaga tahliliy yondashgan holda baho berilgan.

Badiiy-publitsistik janrga esa ocherk, felyeton, risola, insho kiradi. Ushbu janrdan voqea yoki fakt haqida majoziy, hissiy g'oyani olish uchun foydalaniladi. So'zimiz isboti o'laraq quyidagi parchani ko'rishimiz mumkin, unda reallikni so'zning ta'sirchan ohangidan foydalanilgan holda, tinglovchida adib haqida ajib bir hislarni uyg'otadigan jumladan foydalanilgan va bu janrning vazifasi to'laqonli ochib berilgan.

[...— Erkin Vohidov o'zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri, — deydi O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a'zosi Zohidjon Xolov. — U nazmda ham, nasrda ham barakali ijod qildi. Shoirning ijodiy merosida turli adabiy janrlardagi asarlar bisyor. Jumladan, mumtoz adabiyotimiz an'analarini davom ettirib, betakror g'azallar, qasidalar, muxammaslar bitdi. Kuchli satira va yumor bilan sug'orilgan she'rlarida, xususan, "Donish qishloq latifalari" turkumida Matmusa obrazi orqali ijtimoiy muammolarni, kishilar fe'l-atvori, tabiatidagi qusurlarni ochib tashladi. "Oltin devor" spektaklini ham professional so'z san'atkorining ana shunday o'lmas asari, deyish mumkin. "So'z latofati" kitobida ona tilimizning beqiyos so'z boyligini, jozib imkoniyatlarini, ajib zarofatini ko'rsatib berdi...] [9].

Publitsistik matn janr nuqtayi nazaridan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishiga qaramasdan, unga qo'yilgan talab bir-biriga yaqin ya'ni ommaviylik, emotsionallik, obrazlilik, baholash va tahlil publitsistik matnga xos jihat hisoblanadi.

Publitsistik matn janrlarini pragmatikasi, albatta, kontekstda aniq bo'ladi. "Pragmatika" atamasini o'zini tahlil qiladigan bo'lsak, u yunoncha "amal", "harakat" degan ma'noni bildiradi va ilmiy atama sifatida ilk bor tilshunoslikning semiotika yo'nalishi asoschilaridan biri Ch. Morris tomonidan tilga olingan. Bu tilshunos semiotikani semantikaga - belgilarning voqelik obyektlariga munosabatini o'rganishga, sintaktika - belgilar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishga va pragmatika - belgilarning ularning talqin qilganlarga bo'lgan munosabatini o'rganishga ajratdi. Shuning uchun pragmatika real aloqa jarayonlarida belgilarning xatti-harakatlarini o'rganadi [10]. N.Xursanovning fikriga ko'ra pragmatika so'zning nomlanayotgan narsa-hodisaga aloqador bo'lmagan qo'shimcha ma'nosi hisoblanadi. Matn lingvistikasida bo'lgani kabi nutqiy harakatlarda ham, matn mazmunining ma'lum qismi va berilgan ma'lumotlarning mazmuni muallifning maqsadiga qarab ifodalanadi [11]. V. Xolmanova esa pragmatik bilim inson faoliyati davomida to'plangan tajriba natijasidir; bu bilimlar axborot almashish jarayonida lingvistik tarzda amalga oshiriladi va shu bilan ongda saqlanadi, deb hisoblaydi [12]. Publitsistik matn pragmatikasining vazifasi tinglovchi yoki o'quvchiga ma'lumotni ham haqqoniy, ham konseptual hamda ta'sir ko'rsatgan holda yetqizish ya'ni to'g'ri yetqizib bera olish hisoblanadi. Lingvistik pragmatikaning belgilanish sohasi - bu umuman jamiyatning, xususan, shaxsning nutq faoliyati bilan bog'liq bo'lgan til birliklarining jonli faoliyatidir. Insonning o'z fikrlari va his-tuyg'ularini ifoda etish istagi, boshqa shaxsga ta'sir o'tkazishga urinish, unda ma'lum bir reaksiyani (og'zaki, hissiy, xatti-harakatlar va boshqalar) uyg'otish pragmatika bilan bog'liq.

Mulohazalar. Jurnalistik matn pragmatikasining asosiy tushunchalari shunday paydo bo'ladi:

1) muallifning shaxsiyati - uning ijtimoiy, axloqiy va kasbiy darajasi;

2) Ushbu ma'lumot qabul qiladigan auditoriyaning tabiati (albatta, auditoriya ma'lum bir tarzda modellashtirilgan, u muallifning tasavvurida yaratilgan, ammo bu maqsad dialogda majburiy hodisadir;

3) O'ziga xos "davr imperative" ga tayanish - tomoshabinlar bilan muloqot sodir bo'lgan vaqtni hisobga olgan holda. Voqea sodir bo'lgan vaqt va u haqida gapirish vaqti mos kelmasligi mumkin, ammo hikoyaning dolzarbligi muammosi muallif va tomoshabin o'rtasidagi muloqotni tashkil etishda asosiy muammo bo'lib qolmoqda.

Publitsist shunchaki gapirmaydi - u muloqot olib borayotgan auditoriya qanday bo'lishi kerakligi haqidagi o'z g'oyalari tayangan holda auditoriyani shakllantiradi. Voqea sodir bo'lgan vaqt va u haqida gapirish vaqti mos kelmasligi mumkin, ammo hikoyaning dolzarbligi muammosi muallif va tomoshabin o'rtasidagi muloqotni tashkil etishda asosiy muammo bo'lib qolmoqda [13].

Til va nutq birliklarining pragmatik shartliliigi bilan bog'liq holda jurnalistik nutq va unda ishlaydigan frazeologik o'zgarishlar alohida qiziqish uyg'otadi. Jurnalistik nutq uchun pragmatik yo'nalish eng muhimi bo'lib, u o'zining maxsus axborot va uslubiy o'ziga xosligi va "har qanday uslubning tarkibiy xususiyatlaridan" biri sifatida maqsad qo'yish bilan belgilanadi [14]. Matbuotning pragmatik yo'nalishi bir tomondan universallik, ikkinchi tomondan ixtisoslashuv bilan tavsiflanadi. Uslub, mavzu va mazmundagi farqlarga ko'ra, ingliz tilidagi matbuot "sifatli" (yangilik matbuoti), "o'rtacha" (fikr matbuoti) va "ommaviy" (tabloid, "sariq" matbuot) deb tasniflanadi. [15]. Jurnalistik matnning pragmatikasi adresatning adresantga nisbatan faol pozitsiyasini nazarda tutadi, chunki muayyan voqealar va bu voqealarda ishtirok

etgan asosiy shaxslarni baholash, qoida tariqasida, muallifning maqsadiga kiradi [16]. Tadqiqotda yangilik hisobotini, gazetada bildirilgan pozitsiyani o'qib chiqqandan so'ng, uning atrofidagi zamonaviy dunyoga nisbatan o'z nuqtai nazarini va qarashlarini rivojlantiradigan va shakllantiradigan manzilga mo'ljallangan "sifatli" matbuot tahlil qilinadi. Pragmatik ma'lumot ishlab chiqaruvchi tomonidan "muayyan obyektlarni, hodisalarni, ularning har qanday xususiyatlarini yoki lingvistik aks ettirish obyektlari o'rtasidagi munosabatlarni idrok etishi va baholashi, shuningdek nutqni qabul qiluvchiga ta'sir qilish uchun mo'ljallangan pragmatik effektga erishish" ifodasi sifatida qaraladi [17]. Qo'shimcha ma'nolarning o'ziga xos mantiqiy-nazariy konstruksiyalarining shartliliigi orqali bilish jarayonining o'ziga xos xususiyatlarining izomorfizmiga asoslanadi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, matn konseptiga tilshunos olimlar turlicha tavsif beradilar va ulardan shuni bilishimiz mumkinki, matn tugallangan mazmunga ega bo'lgan, axborotni yetkazadigan nutq mahsulidir. Publitsistik matn esa axborotni tinglovchiga qay tarzda ma'lum qilish darajasini belgilaydi ya'ni ta'sir doirasining kengligi bilan boshqa matn turlaridan farq qiladi. U badiiy matnga obrazlilik, emotsionallik xususiyati jihatdan yaqin turadi, ammo publitsistik matnda haqiqat, oshkoralik muhim hisoblanadi. Publitsistik matn pragmatik xususiyati esa janrlariga ko'ra bir-biridan biroz farq qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Greimas, Algirdas Julien De l'imperfection., Pierre Fanlac, Périgueux, Franca, 1987
2. Bennevis, Emil. Obshaya lingvistika. – M.: 1974
3. Galperin I.R. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya. – M.: Nauka, 1981
4. Irisqulov M.T. Tilshunoslikka kirish. Darslik. Yangi asr avlodi, – T. 2009
5. Rojdestvenskiy Yu.V. Vvedeniye v obshuyu filologiyu. – M.: 1974
6. Ляпун С.В. Газетная публицистика в парадигме лингвистических исследований XXI в. // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. 2. Филология и искусствоведение. 2011. Вып. 1. – С.
7. Щелкунова Е.С. Публицистический текст в системе массовой коммуникации: специфика и функционирование. Воронеж: Родная речь, 2004
8. Прохоров Е.П. Исследуя журналистику: Теоретические основы, методология, методика, техника работы исследователя СМИ. М.: РИП-Холдинг, 2006
9. "Xalq so'zi" gazetasi. 2024-yil 24-may, 101 (8724)
10. Моррис Ч. Основания теории знаков. — В кн.: «Семиотика». М., 1983, с. 63.
11. Khursanov N. Discourse and pragmatics: phenomena in linguistics. Uzbekistan: Language and Culture. 2023 Oct 4;1(1).
12. Xolmatova V. 2019. "Pragmatika tushunchasining talqini haqida". Xorijiy filologiya 2: 45-49. Samarqand.
13. Прагматика публицистического высказывания | СДА (discourseanalysis.ru)
14. Каменская О.Л. Текст и коммуникация. – М., 1990. – С. 136-138
15. Кобозева, и. М. Лингво-прагматические аспекты анализа языка сМи // Язык сМи как объект междисциплинарного исследования: Учеб. пособие //и. М. кобозева; Моск. гос. ун-т. — М.: МГУ, 2003 — 460 с.
16. Тимофеев О. А., студ. IV к. БГЭУ, timofeenko_2011_sbornik7_tom2.pdf - Яндекс Документы (yandex.ru)
17. Лебедева Л.А. Коммуникативно-прагматические функции устойчивых сравнений // Коммуникативно-прагматические аспекты фразеологии: тезисы докл. Междунар конф. (20-29 сент. 1999 г.). – Вол-гоград, 1999. – С. 24.